

Володимир Андрійович Журавель

Національна академія правових наук України
Харків, Україна

Кафедра криміналістики

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Харків, Україна

Артем Володимирович Коваленко

Кафедра кримінально-правових дисциплін
Луганський державний університет внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка
Севєродонецьк, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ

Анотація. Попри активне використання у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України терміну «дослідження доказів», у науковій літературі бракує єдиної позиції щодо змісту та значення названої складової процесу доказування, що дозволяє наголосити на актуальності її наукового дослідження. Відтак, метою даної статті є з'ясування та обґрунтування сутності дослідження доказів у кримінальному провадженні як складової процесу доказування. Задля досягнення поставленої мети було застосовано методи лінгвістичного аналізу, узагальнення, формально-логічний, формально-юридичний, системно-структурний, аналізу продуктів діяльності, порівняльний та моделювання, діяльнісний і прагматичний підходи, а також низку прийомів логіки. Встановлено, що положення Кримінального процесуального кодексу України вимагають від суду особисто та безпосередньо дослідити докази, які будуть використані для прийняття у відповідному кримінальному провадженні рішення по суті. Такі докази подаються сторонами провадження, після чого суд оглядає і демонструє учасникам розгляду речові докази та оголошує (відтворює) зміст документів і висновків експертів. Показання досліджуються завдяки поставленню сторонами та іншими учасниками судового розгляду запитань допитуваним особам. Установлено, що дослідження доказів судом (як і доказування у цілому) містить практичну (інструментальну) та мисленнєву (когнітивну) складові. Автори доводять, що дослідження доказів відбувається не тільки у судовому розгляді, а й під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. Визначено, що дослідження доказів у кримінальному провадженні полягає у ознайомленні суб'єкта доказування з певним джерелом доказової інформації, отриманні та з'ясуванні змісту фактичних даних, що містяться у такому джерелі, оцінці джерела на предмет допустимості, перевірки фактичних даних, їх оцінці на предмет належності, достовірності та (у сукупності з іншими доказами) достатності для прийняття певного процесуального рішення або вчинення процесуальної дії у кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне судочинство, кримінальне процесуальне доказування, суб'єкти доказування, практичні складові дослідження доказів, мисленнєві складові дослідження доказів.

Volodymyr A. Zhuravel

National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

Department of Criminalistics
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine

Artem V. Kovalenko

Department of Criminal-law disciplines
Luhansk state university of internal affairs
named after E. Didorenko
Sievierodonetsk, Ukraine

EXAMINATION OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS AS A COMPONENT OF THE PROOF PROCESS

Abstract. *Despite the active use of the term «examination of evidence» in the current Criminal Procedure Code of Ukraine, the scientific literature lacks a common position on the content and significance of this component of the evidence process, which allows to emphasize the relevance of its research. Therefore, the purpose of this article is to clarify and substantiate the essence of the examination of evidence in criminal proceedings as part of the proof process. To achieve this goal following methods were used: linguistic analysis, generalization, formal-logical, formal-legal, system-structural, product analysis, comparative and modeling; activity and praxeological approaches, and a number of techniques of formal logic. It is established that the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine require the court to personally and directly examine the evidence that will be used to make a decision on the merits in the criminal proceedings. Such evidence is submitted by the parties of the proceedings, after which the court examines and demonstrates to the participants material evidence and announces (reproduces) the content of documents and expert opinions. The testimony is examined through the parties and other participants in the trial asking questions to the interrogated persons. It has been established that the examination of evidence by a court (as well as proof process in general) contains practical (instrumental) and mental (cognitive) components. The authors argue that the examination of evidence takes place not only in court, but also during the pre-trial investigation of criminal offenses. It is determined that the examination of evidence in criminal proceedings consists of familiarizing of the subject of evidence with a particular source of evidence, obtaining and clarifying the content of factual data from such a source, assessment of the source for admissibility, verification of facts, their assessment for relevance, reliability and (in combination with other evidence) sufficiency for making a certain procedural decision or committing a procedural action in criminal proceedings.*

Keywords: *criminal proceedings, criminal procedural evidence, subjects of evidence, practical components of evidence examination, mental components of evidence examination.*

ВСТУП

З прийняттям чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) вітчизняний кримінальний процес перейшов від (пост)радянської інквізиційної до більш сучасної змішаної моделі. Такий перехід нерозривно пов’язаний із посиленням засад змагальності й диспозитивності та збільшенням можливостей сторони захисту щодо обстоювання своїх позицій під час досудового розслідування та судового розгляду. Ще однією глобальною новелою чинного КПК України можна вважати зміщення функцій суду в бік «незалежного арбітра», який оцінює аргументи сторін провадження та у більшості випадків не бере ініціативної участі у встановленні обставин кримінального правопорушення. Наведені та низка інших положень оновленого кримінального процесуального закону суттєво вплинули на правоохоронну практику та процес доказування у кримінальному провадженні, що вимагає наукового осмислення та теоретичного обґрунтування.

Серед іншого, новий КПК України назвав складові доказової діяльності уповноважених суб’єктів. Відповідно до ч. 2 ст. 92 КПК України, доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів. І хоча таке «раціонально-емпіричне» трактування доказової діяльності є загальноприйнятим у доктрині кримінального процесу [1, с. 21], вбачаємо за доцільне приєднатися до академічної дискусії щодо його переосмислення.

Так, науковий інтерес становить аналіз категорії «дослідження доказів», яка з точки зору різних науковців є тотожною перевірці доказів [2, 3], поєднує у собі перевірку та оцінку доказів [4], або є окремою, поряд із перевіркою та оцінкою, складовою доказування [5]. При цьому, більшість сучасних вітчизняних учених взагалі не включає дослідження доказів до складових доказової діяльності, попри використання такого терміну в КПК України. Відсутність єдиного підходу до розуміння названої категорії створює певну прогалину у кримінальній процесуальній теорії доказування та у криміналістичному вченні про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, а також суттєво ускладнює розробку практично-орієнтованих криміналістичних рекомендацій щодо доказової діяльності суб’єктів кримінального провадження. Наведене дає підстави наголосити на винятковій актуальності, науковій та практичній цінності з’ясування та обґрунтування сутності дослідження доказів у кримінальному провадженні.

Відтак, метою пропонованої статті є з’ясування та обґрунтування сутності дослідження доказів у кримінальному провадженні як складової процесу доказування, визначення найбільш типових позицій науковців щодо змісту даної категорії, аналіз положень чинного процесуального законодавства та окреслення

правових основ дослідження доказів у кримінальному провадженні, визначення структури та складових дослідження доказів різними суб'єктами під час досудового розслідування й судового розгляду, формулювання доктринальної дефініції «дослідження доказів у кримінальному провадженні» а також визначення подальших перспектив наукового розроблення даної проблеми.

1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

На сьогодні в спеціальній літературі бракує єдиного підходу до розуміння змісту категорії «дослідження доказів». Не вдаючись до аналізу усіх наукових поглядів щодо даного терміну, наведемо найбільш типові підходи до його визначення.

Так, В. Д. Арсенєв ототожнював дослідження й перевірку доказів та розглядав їх як вивчення змісту, якості та властивостей отриманих доказів. На його думку, така діяльність є відмінною від отримання (збирання), адже розповсюджується тільки на вже отримані докази [6 с. 15,16], з чим важко погодитися. Ю. М. Грошевий та С. М. Стахівський підтримали наведену вище позицію щодо тотожності термінів «дослідження доказів» та «перевірка доказів», віддаючи перевагу останньому [2, с. 56]. На їх переконання, перевірки мають піддаватися усі зібрані у кримінальному провадженні докази, а також процесуальні джерела, в яких вони містяться. Водночас, згадані автори справедливо зазначають, що дослідження змісту доказів не може здійснюватись у відриві від процесуальної форми їх одержання (збирання) [2, с. 56,57].

У свою чергу, Р. С. Белкін тлумачив аналізований термін дещо ширше. Згаданий науковець визначав дослідження доказів як пізнання слідчим, судом їх змісту, перевірку достовірності існування тих фактичних даних, що становлять зміст доказу, встановлення погодженості доказу з іншими, наявними у справі [7,с. 223], тобто розглядав дослідження доказів як категорію, що включає в себе перевірку та деякі інші когнітивні операції щодо доказів. Пізніше А. Р. Белкін розширив сформульовану Р. С. Белкіним дефініцію додавши встановлення належності та допустимості доказів як завдання їх дослідження [3, с. 178], що сучасною доктриною кримінального процесу розуміється як складова оцінки. Водночас оцінку доказів цитований автор визнав окремою складовою доказування, яка є логічним продовженням їх дослідження.

В. М. Тертишник та С. В. Слінько визначили дослідження доказів як з'ясування їх сенсу й інформаційного значення та виокремили дослідження як самостійну складову доказування поряд зі збиранням, перевіркою, оцінкою та використанням доказів [5, с. 57].

Найбільш раціональною, на наш погляд, є позиція В. В. Вапнярчука, який достатньо послідовно [8, с. 146; 4, с. 196] розглядає дослідження доказів як складову доказування-пізнання та об'єднує в межах цього терміну перевірку та оцінку доказів. Нажаль, згаданий автор не розкриває зміст та мету дослідження доказів зупиняючись лише на аналізі складових такої діяльності.

Підтримуючи підхід В. В. Вапнярчука зазначимо, що закріплені у КПК України «перевірка» та «оцінка» не розкривають усього змісту терміну «дослідження доказів», так само як і не вичерпують операції, необхідні для формування доказу для його подальшого використання у кримінальному провадженні. Відтак, з'ясування сутності аналізованого терміну набуває виняткової актуальності та наукової цінності.

Також варто зауважити, що у західній науковій літературі розглядувана проблематика найчастіше підіймається у контексті дослідження доказів присяжними [9], [10], які не є професійними юристами. Означений аспект проблеми є перспективним і для вітчизняної кримінальної юстиції, утім виходить за межі предмету нашого дослідження.

2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Задля з'ясування сутності та значення дослідження доказів як складової процесу доказування у кримінальному провадженні, автори використали низку загальних та спеціальних методів наукового пошуку, які було обрано з огляду на предмет та сформульовану мету дослідження. Основою застосованої методології на всіх етапах дослідження виступив діалектичний метод наукового пізнання. Оскільки предмет пропонованого дослідження перебуває на межі наук кримінального процесу, криміналістики та юридичної психології, авторами було також використано методи, притаманні названим наукам. Теоретичним підґрунтям пропонованої статті виступили праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі кримінального процесу та криміналістики та сучасна енциклопедична література. Нормативну базу дослідження склали норми вітчизняного кримінального процесуального законодавства.

Методи лінгвістичного аналізу, узагальнення та формально-логічний допомогли визначити найбільш типові у науковій літературі підходи до розуміння дослідження доказів, історичний метод дозволив з'ясувати генезу таких підходів. Формально-юридичний метод було застосовано для аналізу положень чинного законодавства щодо процесу доказування у кримінальному провадженні. За допомогою логічних прийомів аналізу та синтезу було з'ясовано основні ознаки дослідження доказів під час судового провадження; прийоми індукції та дедукції дозволили виявити аналогічні ознаки у доказовій діяльності учасників кримінального провадження під час досудового розслідування. З огляду на діяльнісний та праксеологічний підходи у криміналістиці, дослідження доказів розглядалося авторами як діяльність суб'єктів доказування у кримінальному провадженні та як предмет криміналістичних досліджень, спрямованих на підвищення ефективності такої діяльності. Порівняльний метод було використано з метою зіставлення практичних та психологічних складових доказової діяльності суб'єктів на різних етапах кримінального провадження, системно-структурний – задля визначення практичних (інструментальних) та мисленневих (когнітивних) операцій, з яких

складається дослідження доказів. Аналіз продуктів діяльності, як метод психологічних досліджень, було використано з метою з'ясування психологічних особливостей доказової діяльності за її зовнішніми проявами та результатами. Формально-юридичний та метод моделювання дозволили авторам сформулювати доктринальну дефініцію терміну «дослідження доказів у кримінальному провадженні». З використанням методу прогнозування авторами визначено подальші перспективи наукового розроблення даної проблеми.

Пропоноване дослідження є структурованим і послідовним. На його першому етапі автори з'ясували найбільш типові позиції вітчизняних і зарубіжних науковців щодо змісту категорії «дослідження доказів у кримінальному провадженні» та дійшли висновку про відсутність у спеціальній літературі єдиної позиції щодо наведеної проблематики. На другому етапі було вивчено положення чинного процесуального законодавства щодо дослідження доказів судом а також проаналізовано доказову діяльність учасників судового розгляду. На підставі цього автори з'ясували сутність та зміст дослідження доказів у судовому провадженні, виокремили практичні (інструментальні) та мисленнєві (когнітивні) складові такої діяльності. У межах третього етапу було проаналізовано доказову діяльність суб'єктів доказування під час досудового розслідування та виокремлено ті її складові, що відповідають ознакам дослідження доказів. Вищенаведене дало можливість дійти висновку про те, що дослідження доказів є невід'ємною складовою процесу доказування та діяльністю, яка здійснюється відповідними суб'єктами і під час досудового розслідування і у судовому розгляді. На четвертому етапі наукового пошуку авторами були узагальнено ознаки та складові дослідження доказів у кримінальному провадженні, сформульовано доктринальну дефініцію розглядуваної категорії та визначено подальші перспективи наукового розроблення піднятої проблематики.

Обрана структура та застосовані авторами методи дослідження дозволили досягти достовірних результатів, які вирізняються актуальністю, науковою новизною, теоретичною й практичною цінністю. Сформульовані положення та висновки можуть бути використані під час подальшого дослідження проблем доказування як у межах кримінальної процесуальної теорії доказування так і у межах криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

У чинному КПК України термін «дослідження» використовується в контексті різних процедур та суб'єктів. Мабуть, найбільш характерним випадком його застосування є вимоги ст. 23 КПК України, відповідно до якої докази (відомості), які мають лягти в основу рішення у кримінальному провадженні по суті, мають бути безпосередньо досліджені судом.

Судове дослідження доказів відбувається на стадії розгляду, яка називається «з'ясування обставин та перевірка їх доказами» (ст. 363 КПК України). На її по-

чатку, відповідно до ст. 349 КПК України, сторони провадження за бажанням виголошують свої вступні промови, в яких, зокрема, пропонують власний погляд на порядок дослідження доказів. Інші учасники судового розгляду після закінчення вступних промов також можуть висловити думки щодо переліку та порядку дослідження доказів. За загальним правилом, в першу чергу досліджуються докази зі сторони обвинувачення. Обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду і в разі необхідності можуть бути змінені.

Дослідження доказів судом може відбуватися за трьома основними сценаріями. Відповідно до першого, сторони подають судові речові докази, документи чи висновки експерта (у судовому розгляді щодо кримінального проступку – також і передбачені ст. 298¹ КПК України процесуальні джерела доказів). Суд особисто оглядає речові докази, після чого подає їх для ознайомлення учасникам судового провадження; зміст документів (в тому числі висновків експерта) оголошується в судовому засіданні, звукозаписи – відтворюються а відеозаписи – демонструються. При цьому суд досліджує і процесуальне джерело доказів і фактичні дані, що у ньому містяться (в даному аспекті, абсолютно справедливою є панівна у вітчизняному кримінальному процесі концепція дуалізму доказів, які є поєднанням фактичних даних та передбачених законом їх процесуальних джерел).

Подані судові докази були сформовані ще на етапі досудового розслідування: зібрані, перевірені та оцінені сторонами провадження (щодо цього приєднуємося до позиції В. В. Вапнярчука, який зауважує що певні фактичні дані набувають статусу доказу ще до передачі кримінального провадження до суду [1, с. 61]). На їх підставі представники сторони обвинувачення вже прийняли відповідні процесуальні рішення (зокрема й про звернення до суду з обвинувальним актом чи передбаченим ст. 283 КПК України клопотанням), а представники сторони захисту – вчинили певні процесуальні дії. Відтак, подання доказів судові для доведення переконливості своєї позиції є формою використання сторонами провадження раніше сформованих доказів. Сторони кримінального провадження та інші учасники судового розгляду беруть опосередковану участь у їх судовому дослідженні – вони разом із судом ознайомлюються з їх змістом, та в межах судових дебатів висловлюють свої позиції щодо досліджених доказів, результатів та наслідків їх дослідження.

Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 23 КПК України відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, за загальним правилом не можуть бути визнані доказами. Відтак, з моменту подання доказів судові для дослідження їх формування починається наново: суд досліджує процесуальне джерело, ознайомлюється зі змістом фактичних даних, які воно несе, перевіряє отримані відомості, оцінює кожен доказ з точки зору належності, допустимості та достовірності, сукупність вже досліджених доказів – з точки зору достатності, та приймає рішення про їх використання для

перевірки чи отримання інших доказів або для прийняття та обґрунтування у кримінальному провадженні рішення по суті. Очевидно, що оцінка, надана судом дослідженим доказом, може відрізнятись від оцінки, що була надана цим доказом сторонами провадження до початку судового розгляду.

За другим сценарієм відбувається отримання та дослідження судом показань обвинуваченого, потерпілого та свідків. Хоча відповідні допити вже були проведені стороною обвинувачення на етапі досудового розслідування (за власною ініціативою чи на підставі клопотання сторони захисту), а фактичні дані вже були отримані та використані для прийняття процесуальних рішень, КПК України вимагає від суду особисто та безпосередньо отримати усні показання таких осіб. Під час проведення процесуальної дії – судового допиту, фактично відбувається повторне збирання (отримання) таких доказів. Участь у цьому процесі крім суду беруть сторони провадження, потерпілий та інші учасники судового розгляду. При цьому, їх роль є більш активною порівняно із дослідженням речових доказів, документів та висновків експерта. Названі учасники можуть ставити запитання допитуваним особам, заявляти клопотання про виклик з метою допиту інших осіб та висловлювати свої позиції щодо отриманих в межах судових допитів відомостей під час судових дебатів. Відтак «подання» таких доказів судові є достатньо специфічним: за загальним правилом сторони під час прямого та перехресного допитів ставлять особі необхідні в межах тактики захисту та обвинувачення запитання, а відповіді допитуваних сприймаються судом. Аналогічним шляхом отримуються та досліджуються й показання експерта, з тією лише різницею, що останній не може бути попередньо допитаний під час досудового розслідування.

Третій сценарій дослідження доказів судом пов'язаний з ситуаціями, коли суд зобов'язаний проявити або на власний розсуд проявляє ініціативу у з'ясуванні обставин кримінального провадження. Зокрема це стосується повноваження головуєчого ставити під час допиту обвинуваченого, свідка, потерпілого та експерта власні запитання, що є проявом певної активності суду у встановленні обставин кримінального правопорушення. Як правило, суд користується такими повноваженнями у випадках, коли поставлені сторонами та іншими учасниками судового розгляду запитання не дозволили отримати від допитуваного інформацію, необхідну для з'ясування обставин кримінального провадження. Крім того, головуєчий має право за протестом сторони знімати запитання, які не стосуються суті кримінального провадження (ч. 8 с. 352 КПК України) та конкретизувати поставлені запитання з метою отримання від особи чіткої відповіді «так» чи «ні» (ч. 11 ст. 352 КПК України). Ще одним проявом активності суду у з'ясуванні обставин кримінального провадження є проведення експертизи за ухвалою суду. Так, за наявності підстав передбачених ст. 242 КПК України, суд має право без клопотання сторін провадження або потерпілого призначити експертне дослідження. Власну ініціативу суд може проявити й шляхом виклику експерта для допиту

з метою роз'яснення висновку, а також шляхом залучення спеціаліста для отримання усних консультацій чи письмових висновків (зокрема й з метою оцінки висновку експерта [11, с. 259]).

Незалежно від сценарію, дослідження доказів у судовому провадженні безпосередньо пов'язане із процесуальною активністю сторін, кожна з яких намагається реалізувати власний процесуальний інтерес. Р. Колома слушно зазначає, що доказова діяльність у судовому розгляді полягає у побудові сторонами розповіді, нарративу, який дозволяє перейти від засобів доказування до гіпотез про подію кримінального правопорушення та у зворотному напрямку [12, с. 617]. Так, сторони провадження за результатами досудового розслідування формують власні позиції щодо обставин кримінального провадження та їх оцінки. Вони намагаються донести відповідну позицію судові, використовуючи раніше сформовані докази шляхом їх подання останньому для дослідження. Подібна діяльність сторін є складовою тактики обвинувачення й захисту відповідно, а відтак, становить науковий інтерес для вчених-криміналістів. Подані ж докази дозволяють сторонам опосередковано формувати внутрішнє переконання суду, на підставі якого буде прийнято рішення по суті у кримінальному провадженні.

Дослідження судом кожного доказу розпочинається у момент його подання, та не закінчується з поданням наступного, завершенням стадії з'ясування обставин та перевірки їх доказами чи виходом суду до нарадчої кімнати. Кожен новий досліджений доказ (так само як і висловлені під час дебатів аргументи сторін) здатний вплинути на розуміння судом інших доказів, їх сукупності, обставин кримінального провадження тощо. Дослідження та з'ясування змісту доказу нерозривно пов'язане із його перевіркою, оцінкою та використанням у свідомості суду для побудови версій про подію кримінального правопорушення. Такий когнітивний процес повторюється кожного разу, коли наступний досліджений доказ впливає на розуміння попередніх і в останній раз відбувається вже після виходу суду до нарадчої кімнати, де з'ясовується та оцінюється зміст усієї доказової бази і на її підставі приймається певне рішення. Відтак, дослідження доказу судом полягає у його ознайомленні з процесуальним джерелом доказу, з'ясуванні його змісту (фактичних даних, які таке джерело містить), перевірці отриманих даних, оцінці кожного доказу з точки зору належності, допустимості та достовірності, а сукупності вже досліджених доказів – з точки зору достатності з метою прийняття певного процесуального рішення у судовому провадженні.

Дослідження доказів судом (як і доказування у цілому) містить практичну (інструментальну) та мисленнєву (когнітивну) складові. Перша виявляється у діях сторін щодо подання доказів суду, звернення його уваги на певні ознаки цих об'єктів, у поставленні запитань допитуваним особам а також у діях суду щодо огляду речових доказів, проголошення змісту документів тощо. Друга скла-

дова пов'язана з мисленням суду, який отримує із поданих йому джерел інформацію щодо обставин кримінального провадження, перевіряє та оцінює отримані дані, формує власне внутрішнє переконання про сутність й обставини досліджуваної події та винуватість обвинуваченого.

Аналогічні когнітивні процеси відбуваються й у свідомості сторін провадження. Для оперування сформованими доказами, побудови та валідації версій, перевірки інших доказів, формування внутрішнього переконання та прийняття процесуальних рішень чи вчинення процесуальних дій суб'єкти доказування повинні попередньо з'ясувати сутність та зміст кожного процесуального джерела й фактичних даних, які воно містить. Такі мисленнєві процеси є невід'ємною складовою формування доказів і не обмежуються логічними операціями щодо їх оцінки та перевірки.

Відтак, не можна стверджувати що дослідження доказів відбувається тільки у судовому розгляді, за головування суду та факультативної участі інших процесуальних осіб. Навпаки, когнітивні процеси дослідження доказу розпочинаються в момент первинного виявлення потенційно доказової інформації та продовжуються зі збиранням доказу (його закріпленням у належну процесуальну форму). Зокрема, розуміння суті виявленої інформації дозволяє уповноваженій особі обрати релевантний, передбачений законом спосіб її закріплення (ці складові доказової діяльності становлять прямий інтерес для вчених-криміналістів). Більше того, дослідження доказу не завершується його первинною перевіркою та оцінкою. Кожен наступний зібраний доказ впливає на розуміння змісту раніше отриманих, оцінку вже наявної доказової бази, висунення версій про подію кримінального правопорушення тощо.

Практична (інструментальна) складова дослідження доказів під час досудового розслідування, як правило, виявляється у наступному. Будь-яка виявлена стороною обвинувачення доказова інформація має бути належним чином зафіксована – шляхом опису у протоколі слідчої (розшукової) дії, фото- відеофіксації, складання схеми тощо. Від самого моменту виявлення об'єктів, які можуть потенційно нести доказову інформацію, уповноважені суб'єкти здатні застосовувати певні інструментальні методи їх попереднього дослідження (наприклад, виявлені документи оглядаються з використанням збільшувальних приладів, в інфрачервоних чи ультрафіолетових променях тощо). Подальше інструментальне дослідження доказів можливе шляхом направлення певних об'єктів на судову експертизу. При цьому судовий експерт в більшості випадків допомагає як встановити ознаки самого об'єкта, який був йому направлений, так і з'ясувати зміст фактичних даних, які він несе.

Одночасно з фіксацією доказової інформації відбуваються мисленнєві (когнітивні) процеси дослідження доказу. Уповноважена особа з'ясовує сутність та криміналістичнозначущі ознаки досліджуваного об'єкта, зміст фактичних даних,

які він несе, висуває первинні версії про його зв'язок із подією кримінального правопорушення. Одночасно з цим, формований доказ зіставляється з раніше зібраними, проходить первинну оцінку та перевірку.

Один із прикладів дослідження доказів під час досудового розслідування регламентований ст. 266 КПК України. Так, дослідження інформації, отриманої в результаті застосування технічних засобів під час проведення негласних (слідчих) розшукових дій передбачає дослідження слідчим відео- аудіозаписів, фотознімків та інших результатів застосування технічних засобів з метою виявлення відомостей, які мають значення для досудового розслідування та судового розгляду. За умови їх виявлення, такі відомості мають бути зафіксовані у протоколі, а технічні засоби й первинні носії інформації, які застосовувалися під час проведення відповідної негласної (слідчої) розшукової дії, мають зберігатися до набрання законної сили вироком суду. По суті така діяльність слідчого виявляється у дослідженні процесуального джерела (первинного носія інформації – диску чи флеш-карти, що містить запис), ознайомленні з фактичними даними, які у ньому містяться та їх оцінці на предмет належності. Саме належні відомості будуть занесені до протоколу та в подальшому використані для доведення певних обставин кримінального правопорушення.

Дослідження доказів є невід'ємною складовою процесуальної діяльності й інших суб'єктів доказування. Ч. 3 ст. 93 КПК України наділяє сторону захисту, потерпілого, та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, низкою процесуальних засобів збирання доказів. Зібрані згаданими особами докази в подальшому можуть бути використані шляхом їх передачі стороні обвинувачення або подання судові під час судового розгляду. Очевидно, що збирання та подальше використання доказів згаданими суб'єктами не можливе без їх ґрунтового дослідження.

Більше того, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування (ст. 106¹, 221, 290 КПК України) по суті являє собою дослідження захистом доказів, які були сформовані стороною обвинувачення на відповідному етапі кримінального провадження. Матеріали досудового розслідування містять документи й речові докази, які у подальшому будуть використані обвинуваченням у судовому розгляді. В процесі ознайомлення представник сторони захисту досліджує процесуальні джерела доказів, що містяться у матеріалах, з'ясовує фактичні дані, які несуть відповідні джерела, здійснює їх перевірку (шляхом зіставлення доказів обвинувачення між собою та з доказами захисту) та їх оцінку. Надалі, зібрані обвинуваченням докази можуть бути використані захистом у судовому провадженні: щодо частини з них будуть заявлені клопотання про визнання недопустимим, щодо інших – підібрані контраргументи, треті – звернені на користь сформульованих захистом версій. Описаний процесуальний механізм діє й у зворотному напрямку, адже відповідно до ч. 6 ст. 290 КПК України прокурор може вимагати

розкриття доказів, які сторона захисту має намір використати у судовому провадженні.

Також варто зазначити що й слідчий суддя є одним із суб'єктів, які досліджують докази на стадії досудового розслідування кримінального правопорушення. Зокрема, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 178 КПК України, при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу згаданий суб'єкт, серед іншого, зобов'язаний оцінити вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення. Задля цього, слідчий суддя на підставі ч. 4 ст. 193 КПК України може заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, які мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу, що відповідає усім вищенаведеним ознакам дослідження доказів.

Викладене дає можливість навести наступну сукупність практичних (інструментальних) та мисленневих (когнітивних) операцій, з яких складається дослідження доказів:

- виявлення носія потенційно доказової інформації(дослідження, яке відбувається одночасно зі збиранням доказу), або отримання процесуального джерела доказів (дослідження вже сформованого доказу);

- ознайомлення з носієм, визначення його суті та способів отримання (фіксації) інформації, або ознайомлення з процесуальним джерелом та оцінка законності його отримання (оцінка на предмет допустимості);

- отримання фактичних даних (доказової інформації), їх відображення у свідомості особи, яка досліджує доказ, з'ясування їх змісту та сутності;

- використання фактичних даних для побудови версій щодо події кримінального правопорушення (з одночасною оцінкою на предмет належності);

- перевірка фактичних даних (як «інтелектуальна», шляхом зіставлення з іншими доказами, так і «інструментальна», шляхом проведення слідчих (розшукових) дій для перевірки) та оцінка на предмет достовірності;

- оцінка фактичних даних у сукупності з іншими доказами на предмет їх достатності для прийняття певного процесуального рішення чи вчинення процесуальної дії (ця операція повторюється у свідомості особи з кожним новим дослідженим доказом та для кожного наступного процесуального рішення).

Видається, що перелічені операції нерозривно пов'язані між собою у практичній діяльності та у свідомості суб'єктів доказування, а відтак вирізнення дослідження перевірки та оцінки доказів як окремих складових процесу доказування є недоцільним.

ВИСНОВКИ

У кримінальній процесуальній та криміналістичній науковій літературі бракує єдиного підходу до розуміння сутності та значення дослідження доказів як складової процесу доказування. Зокрема, більшість науковців не включає наведену

категорію до складових доказування, попри використання наведеного терміну у чинному КПК України. Через це, з'ясування сутності дослідження доказів у кримінальному провадженні набуває виняткової актуальності та наукової цінності.

Ст. 23 та інші положення КПК України вимагають від суду особисто та безпосередньо дослідити докази, які будуть використані для прийняття у відповідному кримінальному провадженні рішення по суті. Докази подаються сторонами провадження в межах тактики обвинувачення та захисту, а суд оглядає і демонструє учасникам розгляду речові докази та оголошує (відтворює) зміст документів і висновків експертів. Достатньо «специфічним» є подання судові та дослідження показань: за загальним правилом сторони під час прямого та перехресного допитів ставлять особі запитання, а відповіді допитуваних сприймаються судом.

Дослідження доказів судом (як і доказування у цілому) містить практичну (інструментальну) та мисленнєву (когнітивну) складові. Перша виявляється у діях сторін щодо подання доказів, поставлення запитань допитуваним особам а також у діях суду щодо огляду речових доказів, проголошення змісту документів тощо. Друга складова пов'язана з мисленням суду, який отримує із поданих йому джерел інформацію щодо обставин кримінального провадження, перевіряє та оцінює отримані дані, формує власне внутрішнє переконання про сутність й обставини досліджуваної події та винуватість обвинуваченого.

Утім, аналогічні когнітивні процеси відбуваються й у свідомості сторін провадження, зокрема й під час формування доказів на стадії досудового розслідування. Відтак, не можна стверджувати що дослідження доказів відбувається тільки у судовому розгляді, за головування суду та факультативної участі інших процесуальних осіб. Навпаки, когнітивні процеси дослідження доказу розпочинаються в момент первинного виявлення потенційно доказової інформації та продовжуються зі збиранням доказу (його закріпленням у належну процесуальну форму) та його використанням.

З огляду на зазначене, дослідження доказів є складовою процесу доказування, однією із операцій з доказами (поряд з їх збиранням та використанням), яка полягає у ознайомленні суб'єкта доказування з певним джерелом доказової інформації, отриманні та з'ясуванні змісту фактичних даних, що містяться у такому джерелі, оцінці джерела на предмет допустимості, перевірці фактичних даних, їх оцінці на предмет належності, достовірності та (у сукупності з іншими доказами) достатності для прийняття певного процесуального рішення або вчинення процесуальної дії у кримінальному провадженні. Дослідження доказів здійснюється суб'єктами доказування як під час досудового розслідування, так і у судовому провадженні та нерозривно пов'язане з процесом їх збирання та використання.

Розроблення рекомендацій щодо найбільш ефективного дослідження доказів усіма суб'єктами доказування у кримінальному провадженні є перспективним напрямком криміналістичних наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків :Юрайт, 2017. 408 с.
- [2] Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково-практичний посібник. Київ : КНТ. 2006. 272 с.
- [3] Белкин А. Р. Теория доказывания. Научно-методическое пособие. Москва : Издательство НОРМА, 1999. 429 с.
- [4] Велика українська юридична енциклопедія у 20 т. Т. 19. Кримінальний процес, судострій, прокуратура та адвокатура. Редкол. В. Т. Нор (голова) та ін. 2020. 960 с.
- [5] Тертышник В. М., Слин'ко С. В. Теория доказательств: Учебное издание. Харьков: Арсис, 1998. 256 с.
- [6] Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе. Москва :Юрид. Лит., 1964. 179 с.
- [7] Белкин Р. С. Избранные труды. Москва : Норма. 2009. 768 с.
- [8] Кримінальний процес : підручник ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право. 2019. 584 с.
- [9] Eldridge H. (2019) Jurorcomprehension of forensicexperttestimony: a literature review and gapanalysis. *Forensic Science International: Synergy*. vol. 1.p. 24–34.
- [10] Spottswood M. (2019) On thelimitationsof a unitarymodeloftheproofprocess. *The International Journal of Evidence & Proof*.vol. 23. №. 1–2. p. 75–81.
- [11]Zhuravel, V. A., Konovalova, V. E., &Avdeyeva, G. K. (2021). Reliabilityevaluationof a forensicexpert'sopinion: World practices and Ukrainian realities. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28(2), 252–261.
- [12] Coloma, Rodrigo. (2020) «Porqué (a veces) lasteoríasdelapruebanosparecen inútiles?»*Polít. Crim.* Vol. 15, Nº 30, Art. 4, pp. 614–638. URL: <http://politicrim.com/wp-content/uploads/2020/12/Vol15N30A4.pdf>

REFERENCES

- [1] Vapniarchuk, V. V. (2017). Theory and practice of criminal procedural evidence. Kharkiv: Yurayt.
- [2] Hroshevyi Yu. M. & Stakhivskiy S. M. (2006). Evidence and proof in criminal proceedings. Scientific and practical manual. Kyiv: KNT.
- [3] Belkin, A. R. (1999). Evidence theory. Scientific and methodological manual. Moskva: Norma.
- [4] Large Ukrainian legal encyclopedia in 20 vols. Vol. 19. Criminal procedure, judiciary, prosecutor's office and bar. (2020). Kharkiv: Pravo.
- [5] Tertyshnik, V. M. & Slin'ko, S. V. (1998). Evidence theory: Educational publication. Kharkiv: Arsis.
- [6] Arsen'ev, V. D. (1964). Issues of the general theory of forensic evidence in the Soviet criminal process. Moskva:Yurid. lit.
- [7] Belkin, R. S. (2009). Selected Works. Moskva: Norma.
- [8] Kaplina, O. V. & Shylo, O. H. (Eds.) (2019). Criminal proceedings: a textbook. Kharkiv: Pravo.
- [9] Eldridge, H. (2019) Jurorcomprehensionofforensicexperttestimony: a literaturereviewandgap analysis. *Forensic Science International: Synergy*, 1, 24–34.
- [10] Spottswood, M. (2019) On thelimitationsof a unitarymodeloftheproofprocess. *The International Journal of Evidence & Proof*, 23(1-2), 75–81.

- [11] Zhuravel, V. A., Konovalova, V. E., & Avdeyeva, G. K. (2021). Reliability evaluation of a forensic expert's opinion: World practices and Ukrainian realities. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28(2), 252–261.
- [12] Coloma, Rodrigo. (2020) «Porqué (a veces) las teorías de la prueba nos parecen inútiles?» *Polít. Crim*, 15(3), 614–638. Retrieved from <http://politicrim.com/wp-content/uploads/2020/12/Vol15N30A4.pdf>

Володимир Андрійович Журавель

Доктор юридичних наук, професор
Академік Національної академії правових наук України
Перший віцепрезидент
Національна академія правових наук України
61024, вул. Пушкінська, 70, Харків, Україна

Професор кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

Артем Володимирович Коваленко

Кандидат юридичних наук
Доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
93401, вул. Донецька, 1, Сєвєродонецьк, Україна

Volodymyr A. Zhuravel

Doctor of Law, Professor
Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine
First Vice-Presidents
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61024, 70 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Professor of the Department of Criminalistics
Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Artem V. Kovalenko

Candidate of Law
Associate professor of department of Criminal-law disciplines
Luhansk state university of internal affairs named after E. Didorenko
93401, 1 Donetska Str., Sievierodonetsk, Ukraine

Рекомендоване цитування: Журавель В. А., Коваленко А. В. Дослідження доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 2. С. 313–328.

Suggested Citation: Zhuravel, V. A., & Kovalenko A. V. (2022). Examination of evidence in criminal proceedings as a component of the proof process. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29(2), 313–328.

Стаття надійшла / Submitted: 14.05.2022

Доопрацьовано / Revised: 20.06.2022

Схвалено до друку / Accepted: 05.07.2022